

بررسی جایگاه و منزلت جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام وحی و گفتار اهل بیت (علیهم السلام)

علی قنبری مزرعه نوی^۱

چکیده

جعفر بن ابی طالب از شخصیت های مهم و برجسته تاریخ صدر اسلام است. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت ایشان (علیهم السلام) این اسوه وفاداری را جعفر طیار و ذوالجناحین نامیده و او را مایه مباهات خود و اسلام دانسته اند. پژوهش حاضر پاسخگوی این پرسش است که جعفر بن ابی طالب چه توانمندی های شخصی و جایگاه اجتماعی داشت که اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در گفتار خود، وی را معیار سنجش حق و استدلال برتری خود بیان نمودند. در پژوهش حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شد علاوه بر بیان برخی از ویژگی های شخصیتی و صفات برجسته اخلاقی جعفر بن ابی طالب، جایگاه ایشان با استفاده از منابع تفسیری، روایی، تاریخی و سیره در چارچوب فضائی که در آیات و روایات بیان شده است، بررسی شد. نتایج بررسی ها نشان داد که جعفر بن ابی طالب به دلیل مؤلفه هایی مانند ایمان صادقانه، عامل به قرآن بودن، وفاداری به پیمان الهی، ولایت پذیری، بهره مندی از شجاعت و دلاوری، نزد خداوند تقریبی خاص و نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و عترت آن حضرت جایگاه ویژه ای داشت و گواه بودنش در قیامت بر تبلیغ رسالت انبیا شاهد بر این تقرب است.

واژگان کلیدی: جعفر بن ابی طالب، ذوالجناحین، قرآن، پیامبر (صلی الله علیه و آله)،

اهل بیت (علیهم السلام).

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۰۵

۱. دکتر تاریخ اهل بیت (علیهم السلام)، گروه تاریخ اهل بیت (علیهم السلام)، مجتمع آموزش عالی تاریخ، سیره و تمدن اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

Email: dr.ghanbari54@gmail.Com

ORCID: 0009-0006-6413-7585

جعفر بن ابی طالب پسر عموی پیامبر ﷺ، برادر بزرگ‌تر امیرالمؤمنین علیؑ، فرزند ابوطالب بن عبدالمطلب بن هاشم، و مادر ایشان، فاطمه بنت اسد بن هاشم است. او پس از ایمان آوردن به رسول خدا ﷺ وفاداری خود را به آن حضرت ثابت کرد و در راه اسلام ابتدا دو دستش را هدیه داد و خداوند دو بال به او عطا کرد که در بهشت پرواز کند. بنابراین، ملقب به طیار و ذوالجناحین شد و سپس جانش را فدا کرد. (رک، طبری، بی تا، ۴/۳۲۲) فداکاری و اخلاص او موجب شد که بارها رسول خدا ﷺ و اهل بیت علیهم السلام در مناسبت‌های مختلف از جعفر بن ابی طالب به نیکی یاد کنند. یادکرد اهل بیت علیهم السلام از ایشان در عرصه‌های گوناگون از جایگاه جعفر بن ابی طالب برای تأثیرگذاری در تحولات جامعه حکایت دارد. در پژوهش حاضر به این سؤال پاسخ داده شد که جعفر بن ابی طالب چه توانمندی‌های شخصی و جایگاه اجتماعی داشت که اهل بیت پیامبر ﷺ وی را معیار سنجش حق و استدلال برتری معرفی کردند. قبایل مختلف قریش که از خویشان پیامبر ﷺ بودند با عملکردهای مثبت و منفی در برابر آن حضرت می‌توانستند نقش مهمی در تاریخ اسلام ایفا کنند. همان‌گونه که مخالفت‌های آنها می‌توانست مانع پیشرفت اسلام شود، همراهان پیامبر ﷺ که از بستگان ایشان بودند نیز می‌توانستند بیشترین تأثیر را در پیشبرد اسلام داشته باشند. از جمله کسانی که پس از پذیرش اسلام عنصر مؤثری در یاری پیامبر ﷺ شد پسر عموی پیامبر ﷺ یعنی جعفر بن ابی طالب بود. در پژوهش حاضر با مراجعه به متون تفسیری، روایی، تاریخی و سیره، شخصیت جعفر و منزلت ایشان بررسی شد. در پژوهش‌های پیشین که در مورد جناب جعفر انجام شده است، سیر کلی زندگی ایشان مورد توجه بوده است و اگر به فضایل وی نیز اشاره شده، ارتباط بین فضایل و ابعاد شخصیتی جعفر که باعث روشن شدن پایگاه اجتماعی وی می‌شود، بررسی نشده است.

درباره شخصیت جعفر بن ابی طالب در منابع صحابه‌نگاری مانند الطبقات الکبری و معرفة الصحابه اطلاعاتی که جنبه معرفی دارد، آمده است. در برخی از مدخل‌ها نیز به صورت انفرادی به شخصیت جعفر بن ابی طالب اشاره شده است. از جمله می‌توان به «مدخل جعفر بن ابی طالب» نوشته بهرامیان در دایره‌المعارف بزرگ اسلامی (۱۳۸۹، ۱۸) ذیل مدخل جعفر بن

ابی طالب) و مدخلی با همین نام نوشته عودی در *دانشنامه جهان اسلام* (۱۳۸۵، ۸۰/۱) ذیل مدخل جعفر بن ابی طالب) همچنین به مدخلی از قزوینی در *دانشنامه حج و حرمین شریفین* (۱۳۹۵، ۶/۱) ذیل مدخل جعفر بن ابی طالب) اشاره کرد. در مقاله واکاوی چرایی همتایی حمزه بن عبدالمطلب و جعفر بن ابی طالب در کلام اهل بیت علیهم السلام نوشته یعقوب زاده و صفری فروشانی (۱۴۰۱ ه.ش) با بیان برخی از ویژگی‌های شخصیتی جعفر بن ابی طالب، چرایی همتایی حمزه و جعفر در کلام اهل بیت علیهم السلام بیان شده است، در حالی که رویکرد مقاله حاضر، استدلال به جایگاه اجتماعی و توانمندی‌های شخصیتی جعفر بن ابی طالب است تا اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله در گفتار خود وی را ملاک سنجش حق و استدلال برتری خود بیان کنند.

در مقالاتی با عناوین جعفر بن ابی طالب (سعد عبدالسلام حبیب، ۱۳۹۲؛ عبدالمقصود حبیب، ۱۳۹۰)، بطل و معارک جعفر بن ابی طالب (محمد صالح، ۱۳۹۵) و مقاله دور الشباب فی الدعوة الاسلامیه، ذوالجناحین جعفر بن ابی طالب (محمد فتحی محمود، ۱۳۸۲) و ویژگی‌های جعفر بن ابی طالب بررسی شده است. در نگارش‌های پیشین، شخصیت جعفر به صورت اجمالی معرفی شده است. در این آثار بحثی از مسئله پژوهش حاضر یعنی، استدلال اهل بیت علیهم السلام به برتری خود باتوجه به جایگاه اجتماعی و ویژگی‌های شخصیتی جعفر بن ابی طالب مطرح نشده است. ازاین‌رو، مسئله مقاله پیش‌رو در نوع خود بدیع است.

۲. جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام وحی

۲-۱. ایمان صادقانه

آیه «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ» (حجرات: ۱۵) درباره حضرت علی علیه السلام، حمزه سیدالشهدا و جعفر طیار نازل شده است؛ زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله را تصدیق کرده که در ایمان خود تردیدی راه نداد. پایمردی جناب جعفر در جنگ مؤته و شهادت ایشان دلالت بر شخصیت وی دارد که پس از ایمان به خدا و پیامبرش با دشمنان خدا جهاد و با مال و جان او را اطاعت کرد. او در ایمانش صادق بود. ازاین‌رو، خداوند به صداقت او شهادت داده است. (حسکانی، ۱۴۱۱ ه.ق، ۲۵۹/۲) در دوران رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله بسیاری به ایشان ایمان آوردند، اما همه آنها در یک سطح

از ایمان نبودند. جعفر بن ابی طالب در ایمان آوردن و پذیرش اسلام صادقانه عمل کرد. اگرچه برخی اسلام آوردن او را در سال سوم بعثت به بعد دانسته‌اند (یعقوبی، بی تا، ۲۸/۲)، برخی گزارش‌های تاریخی، اسلام آوردن جعفر را به فاصله کوتاهی بعد از اسلام آوردن برادرش، امام علی (علیه السلام)، (ابن اثیر، بی تا، ۲۸۷/۱) و در سال اول بعثت ذکر کرده‌اند (اصفهانی، ۱۳۸۵). جعفر بن ابی طالب از اولین کسانی بود که اسلام آورد و با رسول خدا ﷺ نماز را برپا داشت (طبرسی، ۱۳۹۰، ۱۰۳/۱).

۲-۲. معیار ایمان حقیقی

از عبدالله بن عباس درباره کلام خدای متعال که می‌فرماید: «آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ» (بقره: ۱۳) سؤال شد. ابن عباس در جواب گفت: «أَنَانِ عَلَى عَلِيٍّ جَعْفَرٌ، حمزه، سلمان، ابوذر، عمار، مقداد، حذیفه و امثال این جماعت از مؤمنان راستین هستند». این آیه در واقع ایمان این گروه را به صورت ایمان معیار مطرح کرده است. (حسکانی، ۱۴۱۱ ه.ق، ۹۳/۱)

۲-۳. مهاجر صابر

برخی از مفسرین معتقدند که آیه «إِنَّمَا يُؤَقِّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (زمر: ۱۰) درباره جعفر و یارانش نازل شده است. آنها دینشان را ترک نکردند و زمانی که کار برایشان دشوار شد صبر و مهاجرت کردند. پاداش ایشان به دلیل صبر بر بلا و دوری از اهل و وطن خود است. پاداشی به ایشان عطا می‌شود که نه قابل توصیف بوده و نه عقلی به درک آن راه می‌یابد. (طبرانی، ۲۰۰۸، ۳۶۷/۵) توانمندی جعفر در جریان هجرت به حبشه و نجات دادن مسلمانان از توطئه قریش، در فن بیان وی به نمایش گذاشته شد. به یقین، قدرت استدلال و منطق در تحولات سیاسی و اجتماعی تأثیرگذار است که جعفر به تناسب از این ویژگی برخوردار بود.

۲-۴. قاری واقعی قرآن و عامل به آن

«الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ» کسانی که کتاب آسمانی به آنان داده ایم آن را به طوری که شایسته آن است با تدبر و به قصد عمل کردن خوانده و حق آن را ادا می‌کنند. (بقره: ۱۲۱) حلالش را حلال و حرامش را حرام می‌دانند. از مصادیق این آیه شریفه، جعفر بن ابی طالب و یارانش هستند (مکی بن حموش، ۱۴۲۹ ه.ق، ۴۲۰/۱). آشنایی با قرآن از ویژگی‌های جناب جعفر بود که با قرائت برخی از آیات سوره مریم باعث نجات مسلمانان از توطئه قریش شد.

۲-۵. مصداق شهید

عبدالله بن عباس در تفسیر آیه «وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا» (نساء: ۶۹) چنین شرح می‌دهد: «کسانی که خدای تعالی را در واجبات اطاعت نموده و رسول خدا ﷺ را در سنتش پیروی می‌کنند، در زمره کسانی از انبیاء یعنی، محمد ﷺ، و صدیقان یعنی، علی بن ابی طالب علیه السلام، و شهداء یعنی، علی علیه السلام، جعفر، حمزه، حسن و حسین علیه السلام، و صالحین یعنی، سلمان، ابوذر، عمار یاسر و... خواهند بود که خداوند به آنان نعمت داده و اینان نیکو رفیقانی در بهشت هستند. (حسکانی، ۱۴۱۱ ه.ق، ۱/۱۹۶) ابن عباس در تفسیر آیه شریفه جعفر بن ابی طالب را در زمره شهداء و از مصداق شهید معرفی می‌کند.

۲-۶. وفاداری به پیمان الهی

یکی از آیات قرآن که به وفاداری جعفر بن ابی طالب اشاره دارد و او را در کنار امام علی علیه السلام و حمزه سیدالشهدا مؤمن راستین می‌داند که به پیمان الهی خود با خداوند وفادار ماند آیه ۲۳ سوره احزاب است. روایت ابوالجارود از امام صادق علیه السلام وارد شده است که ذیل آیه «مَنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ؛ مردان مؤمن و صادق هرگز از میدان جنگ فرار نمی‌کنند» (احزاب: ۲۳) و در ادامه آیه تأکید می‌کند که مراد از جمله «فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ» جعفر بن ابی طالب و حمزه سیدالشهدا است که به پیمان خود صادقانه وفا کردند و به شهادت رسیدند و منظور از جمله «وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ» امام علی علیه السلام است (قمی، ۱۴۰۴ ه.ق، ۲/۱۸۸). در روایتی اشاره شده است که امیرالمؤمنین علیه السلام، حمزه، جعفر و عبیده با خدای عزوجل و پیامبر ﷺ بر یک امری پیمان می‌بندند و برای خدا و پیامبرش بر سر پیمان خود باقی می‌مانند. حمزه، جعفر و عبیده به شهادت می‌رسند و علی علیه السلام در انتظار شهادت به سر می‌برد. آیه ۲۳ سوره احزاب درباره این گروه نازل شده است (قندوزی، ۱۴۱۶ ه.ق، ۱/۲۸۵).

درباره اینکه موضوع پیمان الهی چه بوده است، دو قرینه از روایات به مفاد این پیمان نامه الهی اشاره می‌کند. یکی اینکه این گروه هیچ امری را رها نکنند جز اینکه به آن عمل کنند، هیچ نهی را رها نکنند جز اینکه آن را رد کنند، هیچ ولی‌ای نباشد جز اینکه دوستش داشته باشند، هیچ دشمنی نباشد جز اینکه با او دشمنی کنند، به هیچ دشمنی

پشت نکنند و از فریضه و واجبات خسته نشوند و جز برای خدا و رسولش نصیحت زیاد نکنند. (مغربی، ۱۳۸۵، ۲/۳۵۴) قرینه دیگر اینکه ابن عباس نقل می‌کند منظور از «وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ» (احزاب: ۲۳) علی (علیه السلام) است که منتظر مرگ خود و وفا کردن به پیمان خدا و شهادت در راه خدا بود و به خدا سوگند که شهادت روزی او شد (اریلی، ۱۳۸۱، ۸/۳۰۸). بنابراین، پیمانی که صادقانه بر آن پایدار مانده و وفا کردند، شهادت در راه خدای سبحان است.

۲-۷. مصداق متقین

ابن عباس، آیه «وَمَا كُنَّا أَوْلِيَاءُ لَهُ إِنَّا أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ الْمُتَّقُونَ» (انفال: ۳۴) را تفسیر می‌کند به اینکه کفار مکه اولیا و دوستان پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیستند، بلکه دوستان و اولیای ایشان کسانی هستند که از شرک و گناه کبیره پاک و از متقین هستند و آنان علی بن ابی طالب (علیه السلام)، حمزه، جعفر و عقیل می‌باشند که دوستان حقیقی و راستین پیامبر (صلی الله علیه و آله) به شمار می‌آیند. (حسکانی، ۱۴۱۱ ه.ق، ۲۸۳/۱) جعفر از مصداق متقین که به دور از شرک و گناه کبیره‌اند، شمرده شده است. پرهیز از شرک و بت‌پرستی از صفات بارز جعفر بن ابی طالب قبل از اسلام آوردن وی بوده است. خداوند متعال به دلیل وجود چهار خصلت در جعفر از او سپاسگزاری کرده است: عدم شرب خمر، عدم دروغ‌گویی، عدم ارتکاب زنا و عدم بت‌پرستی (ابن بابویه، ۱۴۱۱ ه.ق).

۳. جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام رسول خدا (صلی الله علیه و آله)

۳-۱. از سروران و بزرگان اهل بهشت

اهل بهشت بودن، سعادت و آرزوی هر انسان مؤمنی است که نشانگر شایستگی او و مورد لطف و رحمت الهی قرار گرفتن اوست، اما سید و آقای اهل بهشت بودن از جایگاه و منزلت ویژه شخص نزد خداوند سبحان حکایت می‌کند. براساس روایتی که انس بن مالک از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل کرده برخی از فرزندان عبدالمطلب که یکی از آنها جعفر بن ابی طالب است از بزرگان و آقایان اهل بهشت هستند. (طوسی، ۱۴۱۱ ه.ق)

۳-۲. خلقت از گل رحمت شده

جعفر بن ابی طالب به همراه پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) از گل رحمت شده خلق شده است. روزی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دست علی بن ابی طالب (علیه السلام) را گرفت و بیرون شد درحالی که می‌فرمود: «ای

گروه انصار! ای گروه بنی هاشم! ای گروه فرزندان عبدالمطلب! منم محمد رسول خدا ﷺ! آگاه باشید! من به همراه چهار کس از خاندانم از گل رحمت شده آفریده شدم: خودم، علی علیه السلام، حمزه و جعفر بن ابی طالب» (ابن بابویه، ۱۴۱۱ ه.ق).

۳-۳. از برگزیدگان خاندان پیامبر ﷺ

خداوند متعال، پیامبر ﷺ را در بین سه نفر از اهل بیت و خاندانش یعنی، علی علیه السلام، جعفر و حمزه برگزید. این گروه زمانی در ابطح به خواب رفتند درحالی که علی بن ابی طالب علیه السلام در سمت راست پیامبر ﷺ، جعفر بن ابی طالب در طرف چپ و حمزه بن عبدالمطلب در پایین پای آن حضرت قرار داشتند. صدای بال ملائکه های الهی پیامبر ﷺ را بیدار کرد. متوجه شد که جبرئیل امین با سه دسته ملک حضور دارد. یکی از آن دسته های سه گانه به جبرئیل گفت که به سوی کدام یک از این چهار نفر فرستاده شده ای. جبرئیل در پاسخ اشاره کرد و گفت: «به سوی این یکی». دوباره آن ملک پرسید: «این چه کسی است». جبرئیل پاسخ داد: «این محمد ﷺ سید و بزرگ انبیاست». سپس با اشاره به آن سه نفر هر کدام را معرفی کرد و گفت: «این، علی بن ابی طالب سید و آقای اوصیاست و این، جعفر بن ابی طالب است که برای او دو بال رنگین داده می شود و در بهشت پرواز می کند و این، حمزه فرزند عبدالمطلب سید و آقای شهیدان است» (قمی، ۱۴۰۴ ه.ق، ۲/۳۴۷).

۳-۴. پرچمدار لوای تسبیح در قیامت

یکی دیگر از فضایل جعفر بن ابی طالب از دیدگاه رسول خدا ﷺ این است که در قیامت از پرچمداران آن حضرت خواهد بود. در قیامت چهار لوا به نام های حمد، تهلیل، تکبیر و تسبیح به پیامبر ﷺ عطا می شود. رسول خدا ﷺ لوای تسبیح را به جعفر بن ابی طالب می دهد. (کوفی، ۱۴۱۰ ه.ق) مشخص است که پرچمدار و صاحب لوا بودن از سوی پیامبر خدا ﷺ فضیلت بزرگی است که هر کس به این فضیلت دست نمی یابد.

۳-۵. از روسفیدان در قیامت

براساس آیات و روایات، روز قیامت روزی دشوار و پر از ترس و هراس بوده که هر کس به فکر خویش است به گونه ای که انسان از برادر، پدر، مادر، همسر و فرزندان خود فرار می کند.

(ر.ک.، عبس: ۳۴، ۳۶) براساس آیات و روایات، کسانی هم هستند که در آن روز شاداب و خندان و متنعم به انواع نعمت‌های بهشتی هستند. این دسته انسان‌ها به اوج قله کمال انسانی و قرب الهی نائل آمده و جایگاه و منزلت بالایی در نزد خدای سبحان دارند. براساس روایات، خاندان عصمت و طهارت در رأس این دسته از انسان‌ها قرار دارند و یکی از آنها جعفر بن ابی طالب است. از انس بن مالک نقل شده است: «از رسول خدا ﷺ درباره آیه ۳۸ سوره عبس و چهره‌هایی که در قیامت درخشان و نورانی هستند، سؤال کردم. آن حضرت فرمود: ای انس! چهره‌های خندان و دل‌های شاد متعلق به فرزندان عبدالمطلب است که شامل من و علی بن ابی طالب، حمزه، جعفر طیار، حسن، حسین و فاطمه علیها السلام می‌شود. ما در قیامت از قبرها برمی‌خیزیم درحالی‌که چهره‌های ما مثل آفتاب نورانی است و از اینکه خدای سبحان از ما راضی است بسیار خوشحال و شاد هستیم و خنده‌های شادی بر لبان ماست و یکدیگر را به ثواب‌های الهی بشارت و نوید می‌دهیم» (حسکانی، ۱۴۱۱ ه.ق، ۲/۴۲۳).

۳-۶. بهترین خاندان پیامبر خدا ﷺ بعد از اهل بیت علیهم السلام

یکی دیگر از فضائل جعفر بن ابی طالب این است که رسول خدا ﷺ وی را بهترین خاندان خود بعد از اهل بیت علیهم السلام خود معرفی کرده است. شیخ صدوق روایتی طولانی را از سلمان فارسی و او از پیامبر ﷺ نقل می‌کند که بعد از اهل بیت علیهم السلام که قرآن به طهارت و پاکی آنها گواهی داده است، حمزه سیدالشهدا و جعفر طیار از بهترین خاندان رسول خدا ﷺ هستند. (ابن بابویه، ۱۳۹۵/۲۶۳)

۳-۷. شجاعت و دلاوری

از ویژگی‌ها و خصوصیات جعفر بن ابی طالب، شجاعت و دلاوری کم‌نظیر وی بوده است. شجاعت جعفر بن ابی طالب را می‌توان از انتصاب وی به فرماندهی لشکر توسط پیامبر خدا ﷺ استنباط کرد. (واقعی، ۱۴۰۵ ه.ق، ۲/۷۵۶) مبارزه سخت و نفس‌گیر وی در جنگ موته (بلخی، ۱۹۰۳، ۴/۲۳۰) نیز دلیل دیگری بر این ادعا است. او بی‌باکانه جنگید و زمانی که دشمن او را محاصره کرد از اسب خود پیاده شد و آن را پی کرد و به جنگ ادامه داد تا کشته شد (ابن هشام، ۱۳۸۳، ۳/۸۳۳). گفته شده است جراحات فراوانی بر بدن جعفر وارد شده بود و ۲۵ جراحت در صورت

او وجود داشت (طبرسی، ۱۳۹۰/۱، ۲۱۳). جعفر به دلیل بهره‌مندی از شجاعت و دلآوری از جایگاه و موقعیت اجتماعی خاصی برخوردار بود و قابلیت تأثیرگذاری در مسائل جامعه را داشت.

۴. جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام امیرالمؤمنین علی علیه السلام

۴-۱. از بهترین شهدا

بر کسی پوشیده نیست که شهادت در راه خدا مقامی بزرگ است و اجر و پاداش مضاعفی دارد و برتر بودن در بین شهیدان نیز خود فضیلتی بالاتر است. براساس روایتی از امیرالمؤمنین علی علیه السلام جعفر بن ابی طالب جایگاه بهترین شهدا را دارد. (کلینی، ۱۴۰۷ هـ.ق، ۱/۴۵۰)

۴-۲. از بهترین مخلوقات روی زمین

امام علی علیه السلام در مورد برتری و فضیلت خاندان خود از دیگران به هفت نفر اشاره و افتخار کرده است که خداوند مانند آنها را در روی زمین خلق نکرده و جعفر بن ابی طالب یکی از آنهاست. (حمیری، ۱۴۱۳ هـ.ق)

۴-۳. استغاثه امیرالمؤمنین علی علیه السلام به جعفر بن ابی طالب پس از ماجرای سقیفه

بنی ساعده

بعد از ماجرای سقیفه بنی ساعده که در آن حق مسلم امام علی علیه السلام غصب شد و بازیگران سقیفه و غاصبان خلافت با تهدید و فشار از امام علی علیه السلام درخواست بیعت با ابوبکر را کردند، آن حضرت ضمن درد دل کردن با رسول خدا صلی الله علیه و آله با تألم و تظلم طلب یاری و دادخواهی کرد. ایشان در اوج مظلومیت و تنهایی، برادرش، جعفر طیار، و عمویش، حمزه سیدالشهدا، را صدا زده و چنین استغاثه و فریادطلبی کرد: «وا جعفر! ولا جعفر لی الیوم. وا حمزه! ولا حمزه لی الیوم» (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۱۱/۱۱۱). مفهوم این استغاثه و فریادطلبی آن است که اگر جعفر بن ابی طالب و حمزه سیدالشهدا زنده می بودند حق آن حضرت غصب نمی شد و این مظلومیت رقم نمی خورد. توانمندی جعفر در اقناع سازی مخاطبان که برگرفته شده از فصاحت و بلاغت در سخن او بود، می توانست نقش کلیدی در مسئله خلافت ایفا کرده و حضرت علی علیه السلام را در رسیدن به حق مسلم خود یاری کند.

۴-۴. جعفر بن ابی طالب در احتجاج امیرالمؤمنین علی (ع) در شورای شش نفری

پس از خلیفه دوم در شورای شش نفره‌ای که برای تعیین خلیفه تشکیل شد امام علی (ع) سخنانی ایراد کرد و مناقب خاندانش را برای اتمام حجت برشمرد و جعفر بن ابی طالب را یکی از افتخاراتش نامید و چنین فرمود: «شما را به خدا سوگند! آیا جز من کسی در میان شما هست که برادرش مزین به دو بال در بهشت باشد؟» و همه گفتند: نه (طبرسی، ۱۴۰۳ ه.ق، ۱/۱۳۵). شیخ صدوق نیز در کتاب خصال، این موضوع را با بیان دیگری آورده است که امام علی (ع) فرمود: «آیا کسی از شما برادری مانند جعفر دارد که مزین به دو بال در بهشت بوده و هرکجا بخواهد پرواز کند؟» و گفتند: «نه» (علامه حلی، ۱۹۸۲). امام علی (ع) به وجود برادرش جعفر مباهات کرده و نسبت داشتن خود را با او از معیارهای برتری و منقبت خود برای خلافت اعلام می‌کند.

۴-۵. جعفر بن ابی طالب در احتجاج امیرالمؤمنین علی (ع) در نامه به معاویه

امام علی (ع) در یکی از نامه‌های خود به معاویه یادآور می‌شود: «چون تنور جنگ شعله‌ور می‌شد رسول خدا (ص) اهل بیت خود را مقدم می‌داشت تا بدین وسیله اصحاب را حفظ کند. در نتیجه عبیده بن الحارث در جنگ بدر، حمزه در جنگ احد و جعفر در جنگ مؤتّه به شهادت رسیدند». (شریف الرضی، ۱۴۱۴ ه.ق) در یکی از زیباترین نامه‌های امام علی (ع) به معاویه پس از جنگ جمل، ادعاهای دروغین معاویه افشا، فضائل بنی‌هاشم بازگو و بنی‌امیه رسوا شد. آن حضرت هنگام بیان فضائل بنی‌هاشم از جعفر بن ابی طالب نام برد که دستش در جهاد قطع شد و طیارش خواندند که با دو بال در آسمان بهشت پرواز می‌کند (طبرسی، ۱۴۰۳ ه.ق، ۱/۱۸۰). حضرت علی (ع) در نامه دیگری پس از معرفی برادر، دایی، جد و بستگان معاویه به برادری با جعفر بن ابی طالب مباهات نمود (لیثی واسطی، ۱۳۷۶).

۴-۶. فقدان جعفر بن ابی طالب و تأثیر او در مسئله خلافت

موضوع حسرت خوردن امام علی (ع) از فقدان برادرش، جعفر بن ابی طالب، در نامه ایشان به شریح بن هانی بن یزید از اصحاب امام علی (ع) (ابن سعد، بی‌تا، ۱۲۸/۶) آمده است. در این نامه، حضرت علی (ع) به تنهایی خود و شرایط دشوار پدید آمده اشاره کرده و فقدان حمزه و جعفر را عاملی برای بازماندن از حق خود ذکر نموده است: «نگریستم دیدم که جز اهل بیت

و خاندانم کسی یار و یاور من نیست و از به خطر افتادن جان آنها خوف کردم، اما اگر حمزه و برادرش، جعفر، بودند مجبور به بیعت نمی شدم» (طبری آملی، ۱۴۱۵ ه.ق). این عبارت نشان می دهد که حمزه و جعفر به دلیل جایگاه و منزلتی که داشتند، می توانستند در استیفای حق خلافت حضرت علی علیه السلام نقش اساسی ایفا کنند.

امام علی علیه السلام در موقعیتی دیگر نیز از حمزه و جعفر یاد کرده است. هنگامی که آن حضرت از همکاری تنگاتنگ عمروعاص و معاویه با خبر شد در اشعاری وضعیت موجود را تشریح نمود و با یادکردن از حمزه و جعفر از عظمت و تأثیرگذاری این دو و دلاورمردی آنها یاد کرد و بودن آنها را عامل تقویت جبهه خود و ضعف قریش قلمداد نمود: «اگر اینان بودند قریش ستاره شب را در روز روشن می دید» (منقری، ۱۳۸۲).

۴-۷. مباهات امیرالمؤمنین علی علیه السلام به برادرش جعفر بن ابی طالب

حضرت علی علیه السلام هفتاد منقبت و فضیلت برای خود برمی شمارد که کسی در آن فضایل با ایشان شریک نیست (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ۵۷۲/۲)، سپس به برادرش، جعفر، مباهات می کند (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ۵۷۵/۲). از افتخار کردن امیرالمؤمنین علی علیه السلام به جعفر بن ابی طالب به خوبی عظمت و مقام والای ایشان معلوم می شود.

۵. جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام امام حسن مجتبی علیه السلام

۵-۱. ولایت پذیری و فرمانبری جعفر بن ابی طالب

از نقاط برجسته زندگی جعفر بن ابی طالب ولایت پذیری و فرمانبری ایشان نسبت به رسول خدا صلی الله علیه و آله است. این ویژگی در توصیف امام حسن مجتبی علیه السلام از جعفر بن ابی طالب آمده است. آن حضرت در سخنرانی تاریخی خود که بعد از صلح با معاویه در کوفه و در حضور جمعیت زیادی از مردم و با حضور معاویه ایراد کرد سخن از حمزه سیدالشهدا و جعفر بن ابی طالب به میان آورد و آنها را جزو کسانی برشمرد که به دعوت توحیدی رسول الله صلی الله علیه و آله لبیک گفتند. خداوند نیز از جعفر تکریم کرد و به دلیل جایگاه رفیع و منزلت و قربت او در نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله دو بال به او عطا کرد که با ملائکه های الهی پرواز کند. (طوسی، ۱۴۱۴ ه.ق)

شواهد دیگری نیز بر فرمانبرداری و اطاعت پذیری جعفر بن ابی طالب از رسول خدا صلی الله علیه و آله

وجود دارد. جعفر به امر پیامبر خدا ﷺ به حبشه هجرت کرد و سرپرستی مسلمانان را در این سفر پرخطر برعهده گرفت (طبرسی، ۱۳۹۰/۱، ۱۱۵) و طی نامه پیامبر ﷺ به نجاشی، به امر آن حضرت از حبشه بازگشت (طبرسی، ۱۳۹۰/۱، ۱۱۸).

۵-۲. یادکرد از جعفر بن ابی طالب در کنار اهل بیت (علیهم السلام)

امام حسن مجتبی (علیه السلام) موقع مسمومیت خود برای آرام کردن حزن امام حسین (علیه السلام)، غم فقدان بزرگ‌ترین شخصیت‌های خاندانش را که بعد از پیامبر ﷺ از دنیا رفتند، یادآوری نمود و به‌هنگام نام بردن از امام علی (علیه السلام)، حضرت فاطمه زهرا (علیه السلام) و خدیجه کبری (علیه السلام) از حمزه و جعفر نیز یاد می‌کند. (ابن معین، بی تا، ۳۶۶/۱) امام مجتبی (علیه السلام) از کسانی نام برد که در دفاع از حق و اطاعت‌پذیری و فرمانبری از خداوند مشترکند که جعفر بن ابی طالب نیز در این ویژگی با آنها شریک است.

۶. جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا

۶-۱. مباحثات امام حسین (علیه السلام) به عمویش جعفر بن ابی طالب

امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا دو مرتبه از جعفر بن ابی طالب بانام طیار و ذوالجناحین نام برده و هنگام معرفی، خودش را به او منسوب کرده است. بار اول در جمع لشکریان عمر بن سعد خطبه‌ای خواند و فرمود: «آیا جعفر، شهیدی که با دو بال در بهشت به پرواز درآمد عمومی من نیست؟» (ابومخنف کوفی، ۱۴۱۷ ه.ق). مرتبه دیگر نیز در برابر لشکریان عمر سعد قرار گرفت، برای اتمام حجت خودش را معرفی کرد و از کسانی که حضرت در آن شرایط سخت و حساس از او نام برد و او را یکی از شاخص‌های خاندان خود برشمرد جعفر طیار بود که فرمود: «شما را به خدا سوگند! آیا می‌دانید جعفر که با دو بال در بهشت به پرواز درآمد عمومی من است؟» آنها گفتند: «بله، به خدا قسم! می‌دانیم» (ابن بابویه، ۱۴۱۱ ه.ق). از سخنان امام حسین (علیه السلام) به دست می‌آید که جعفر بن ابی طالب نزد کسانی که در کربلا برای مبارزه با آن حضرت آمده بودند نیز مانند شخصیتی با عظمت در خاندان بنی هاشم مطرح بوده است؛ زیرا در غیر این صورت منسوب کردن خودش به جعفر بن ابی طالب معنا نداشت.

۷. جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام امام سجاد علیه السلام

۷-۱. مباحثات امام سجاد علیه السلام به جعفر بن ابی طالب در مسجد جامع اموی شام

یکی از خطبه‌های تاریخی امام سجاد علیه السلام خطبه‌ای است که آن حضرت بعد از واقعه کربلا و در زمان اسارت اهل بیت علیهم السلام در مسجد جامع اموی شام ایراد کرد. در آن محفل، افراد زیادی از جمله یزید بن معاویه و درباریان شرکت داشتند. امام سجاد علیه السلام در آن خطبه، جعفر بن ابی طالب را یکی از فضائل و برتری‌های هفت‌گانه خاندانش برشمرد که خداوند به آن خاندان ارزانی داشته است. (خوارزمی، ۱۴۲۳ ه.ق، ۲/۷۶) از اینکه امام زین العابدین علیه السلام در این سخنرانی جعفر بن ابی طالب را جزو اهل بیت علیهم السلام قرار داده است و از او در کنار اهل بیت علیهم السلام نام می‌برد و به آن افتخار می‌کند به خوبی جایگاه و منزلت آن شهید والامقام آشکار می‌شود.

۷-۲. روز شهادت جعفر بن ابی طالب در جنگ مؤته یکی از سخت‌ترین روزها بر

رسول خدا صلی الله علیه و آله

امام سجاد علیه السلام روز شهادت جعفر بن ابی طالب را یکی از سخت‌ترین روزهایی می‌داند که بر پیامبر صلی الله علیه و آله گذشت. آنجا که نگاه ایشان به عبیدالله فرزند ابوالفضل العباس علیه السلام افتاد حضرت گریه کرد و فرمود: «بعد از روز احد هیچ روزی مانند روز جنگ مؤته بر رسول خدا صلی الله علیه و آله سخت نبود؛ زیرا در آن روز پسر عمویش، جعفر بن ابی طالب، به شهادت رسید» (ابن بابویه، ۱۴۱۱ ه.ق). بدون شک رسول خدا صلی الله علیه و آله در راه تبلیغ رسالت، مشکلات و سختی‌های فراوانی دید و داغ‌های فراق عزیزانی مانند فرزندان و همسر فداکاری مانند خدیجه علیه السلام و ابوطالب علیه السلام را تحمل کرد، اما براساس این فرمایش امام سجاد علیه السلام روز شهادت جعفر بن ابی طالب در جنگ مؤته خیلی بر پیامبر صلی الله علیه و آله سخت گذشت. این مطلب بیانگر جایگاه و منزلت آن شهید والامقام نزد پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است.

۸. جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام امام باقر علیه السلام

۸-۱. یادکرد جعفر بن ابی طالب در کنار اهل بیت علیهم السلام

در روایتی طولانی از امام باقر علیه السلام درباره معرفی اهل بیت علیهم السلام و عظمت و جایگاه رفیع آنها

نزد خدای سبحان، آن حضرت علاوه بر اینکه به برخی از فضایل و مناقب اهل بیت (علیهم السلام) اشاره دارد از برخی بزرگان خاندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز نام می برد. ایشان بالقب ذوالجناحین به جعفر بن ابی طالب اشاره می کند و او را در کنار اهل بیت (علیهم السلام) قرار می دهد. در این معرفی، امام باقر (علیه السلام) به آیه مودت یعنی آیه ۲۳ سوره شوری: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ»؛ بگو: از شما [در برابر ابلاغ رسالتم] هیچ پاداشی جز مودت نزدیکان [یعنی، اهل بیتم] را نمی خواهم و هرکس کار نیکی انجام دهد بر نیکی اش می افزاییم. یقیناً خدا بسیار آمرزنده و شکرپذیر است» استناد می کند و می فرماید: «انجام کار نیک، مودت ما اهل بیت (علیهم السلام) است» (ابن طاووس، ۱۴۱۳ ه.ق).

۸-۲. استدلال بر عدم غصب خلافت باوجود جعفر بن ابی طالب

جعفر ذوالجناحین چنان شجاعت، دلیری، شوکت و شهامت داشت که اگر بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) زنده می ماند مظلومیت عترت طاهره به ویژه امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) رقم نمی خورد و خلافت توسط دو خلیفه اول غصب نمی شد. در روایتی از سدید آمده است: «در خدمت امام باقر (علیه السلام) بودیم و سخن از کارهایی که مردم پس از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) انجام دادند و امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) را تنها گذاردند به میان آمد. مردی از حاضرین به امام گفت: در آن وقت که مردم علی (علیه السلام) را تنها گذاردند، عترت بنی هاشم و آن جمعیت و نیرویی که داشتند چه شده بود. امام باقر (علیه السلام) فرمود: "چه کسی از بنی هاشم در آن وقت به جای مانده بود. مردان دلاور بنی هاشم جعفر و حمزه بودند که از دنیا رفته بودند و برای امام علی (علیه السلام) از بنی هاشم دو تن از مردان ناتوان تازه مسلمان یعنی، عباس و عقیل مانده بودند که هر دو از طلاق و آزادشدگان مکه بودند. به خدا سوگند! اگر حمزه و جعفر زنده بودند آن دو نفر دستی به خلافت نمی رساندند و اگر حمزه و جعفر شاهد جریانات و کارهای آن دو نفر بودند آنها را زنده نمی گذاشتند"» (کلینی، ۱۴۰۷ ه.ق، ۱۸۹/۸).

۹. جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام امام صادق (علیه السلام)

۹-۱. شاهد ابلاغ رسالت انبیای الهی

براساس روایتی از امام صادق (علیه السلام) در قیامت از انبیای الهی در مورد ابلاغ رسالت و تبلیغ معارف آیین و شریعت آنها سؤال می شود و حتی بر این موضوع درخواست شاهد می شود.

جعفر بن ابی طالب و حمزه سیدالشهدا در قیامت به دستور پیامبر ﷺ بر تبلیغ رسالت انبیای الهی شهادت می دهند. (کلینی، ۱۴۰۷ ه.ق، ۲۶۷/۸)

۱۰. جعفر بن ابی طالب در پرتو کلام امام کاظم ﷺ

۱-۱۰. شرط خداوندی برای تکمیل ایمان

پیامبر خدا ﷺ زمانی که برای جنگ بدر آماده می شد امام علی ﷺ، حمزه و فاطمه ﷺ را فراخواند و آنها را دعوت به بیعت رضا کرد. حمزه سؤال کرد: «مگر ما با شما بیعت نکردیم؟» پیامبر ﷺ فرمود: «ای شیر خدا و شیر رسول خدا! با خدا و رسولش بیعت کنید بر اینکه از علی ﷺ حمایت نمایید. در این صورت است که ایمان شما کامل می شود». حمزه بیعت کرد، سپس پیامبر ﷺ مواردی را برشمرد که شرط خداوند متعال برای کامل شدن ایمان مسلمانان است. از شرایط تکمیل ایمان، قبول کردن این معناست که جعفر بن ابی طالب یکی از اهل بیت ﷺ بوده و در بهشت پرواز می کند. (ابن طاووس، ۱۴۲۰ ه.ق)

۱۰-۲. فقدان جعفر بن ابی طالب و تأثیر او در مسئله خلافت

امام کاظم ﷺ در پاسخ به این سؤال که اگر امام علی ﷺ در ادعای خلافت برحق بود چرا قیام نکرد به نبود یا اشاره کرده است و تأکید می کند که خداوند فقط به پیامبر ﷺ فرمان داد که به تنهایی قیام کند: «فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسُكَ» (نساء: ۸۴)، اما درباره دیگران این گونه فرمود: «إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِتْنَةٍ» (انفال: ۱۶). این درحالی بود که امام علی ﷺ گروه و هوادار نداشت که اگر داشت، قیام می کرد. امام ﷺ در ادامه می فرماید: «اگر حمزه و جعفر می بودند» (عباشی، ۱۳۸۰، ۵۷/۲). این عبارت بدین معناست که اگر اینان بودند امام ﷺ قیام می کرد و یا اینکه تفسیر فتنه باشد؛ یعنی این دو به تنهایی فتنه و گروه بودند که با بودن آنها امام علی ﷺ می توانست حق خود را استیفا کند (مجلسی، ۱۴۰۳ ه.ق، ۴۵۲/۲۹). این روایت ادامه ای دارد و آن اینکه فقط آن دو مرد باقی مانده بودند (عباشی، ۱۳۸۰، ۵۷/۲). مجلسی گفته است که مراد از آن دو مرد، عباس بن عبدالمطلب و عقیل بن ابی طالب هستند (مجلسی، ۱۴۰۳ ه.ق، ۴۵۲/۲۹). از این رو، امام کاظم ﷺ جعفر و حمزه را مصداق فتنه می داند و از سوی دیگر، عباس و عقیل را ضعیف تر از آن می داند که امام علی ﷺ بتواند با همراهی آنها حق خود

را استیفا کند. مفهوم این سخن آن است که حمزه و جعفر می توانستند نقش جدی در مسئله خلافت امام علی (علیه السلام) ایفا کنند. این امر به دلیل خواستگاه قومی و قبیله ای آنها نبوده است؛ زیرا عباس و عقیل نیز در این ویژگی با آن دو مشترک بوده اند. به نظر می رسد ایمان حمزه و جعفر و پایداری این دو بر آن و شجاعت و جسارت آنها در دفاع از حق از ویژگی هایی بوده که به آنها امکان می داد در کنار امام علی (علیه السلام) قرار گرفته و از حق ایشان دفاع کنند. در حالی که عباس و عقیل به دلیل جدیدالعهد بودنشان به اسلام، قابل اتکا نبوده و از آن حضرت دفاع نمی کردند. (یعقوب زاده و صفری فروشانی، ۱۴۰۱/۲، ۱۵۰). چنانکه وجود جعفر باتوجه به توانمندی های او می توانست در مسئله خلافت تأثیرگذار باشد فقدان او نیز از عوامل بازماندن حضرت علی (علیه السلام) از خلافت است.

۱۱. نتیجه گیری

جعفر بن ابی طالب موقعیت و جایگاه ویژه ای داشت که اهل بیت (علیهم السلام) باتوجه به جایگاه ایشان احتجاج و به ایشان مباهات می کنند. امام علی (علیه السلام) در شورای شش نفره برای تعیین خلیفه مسلمین و در نامه به زورگویانی همچون معاویه، به داشتن برادری مانند جعفر بن ابی طالب مباهات می کرد. امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا در برابر لشکریان عمر بن سعد و امام سجاد (علیه السلام) در مسجد جامع اموی شام در برابر شامیان به داشتن جعفر بن ابی طالب افتخار می کرد. این امر بیانگر جایگاه و منزلت اجتماعی جعفر بن ابی طالب است. جعفر بن ابی طالب نه فقط در دنیا مقام و منزلتی والا دارد و از یاوران و حمایتگران صادق رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است، بلکه در قیامت نیز جایگاه و مقام والایی دارد به گونه ای که براساس برخی روایات از سروران و بزرگان اهل بهشت است. او در قیامت از روسفیدان و پرچمداران لوای تسبیح است و شاهد و گواه تبلیغ رسالت انبیای الهی در پیشگاه خدای سبحان معرفی می شود. بررسی صفات و ویژگی های شخصیت اجتماعی و معنوی جعفر بن ابی طالب در آیات و روایات نشان داد که او در جامعه اسلامی در جایگاه عضوی مهم و اصلی در اسلام نقش ایفا کرده است. ایمان صادقانه، هجرت صابرا، عامل به قرآن بودن، ولایت پذیری و فرمانبرداری، شجاعت و دلاوری، وفاداری در عمل، جان فشانی در راه دین و بهره مندی از

محبوبیت نزد رسول خدا ﷺ و اهل بیت  ظرفیتی را برای جعفر بن ابی طالب فراهم کرده بود که می توانست در تحولات جامعه اسلامی ایفای نقش کند و در پیش آمدهای اجتماعی و سیاسی امکان تأثیرگذاری بر مردم را داشته باشد. به همین دلیل حضرت علی  پس از ماجرای سقیفه به جعفر بن ابی طالب استغاثه می کند و از اینکه قریش وی را تنها گذاشته بودند گله می کند که اگر جعفر بود قریش نمی توانست خلافت را از ایشان تصاحب کند.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۸۶). تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- * نهج البلاغه (۱۴۱۴ ه.ق). شریف الرضی، محمد بن حسین. محقق: صبحی صالح. قم: مؤسسه دارالهجره.
۱. ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبه الله (۱۴۰۴ ه.ق). شرح نهج البلاغه. محقق: محمد ابوالفضل ابراهیم. قم: مکتبه آیت الله المرعشی النجفی.
۲. ابن اثیر (بی تا). اسد الغابه. بیروت: دارالکتب العربی.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲). الخصال. محقق: غفاری، علی اکبر. قم: جامعه مدرسین.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۵). کمال الدین و تمام النعمه. محقق: غفاری، علی اکبر. تهران: انتشارات اسلامی.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۱ ه.ق). الامالی. محقق: محمودی، محمد باقر. تهران: مجمع احیاء الثقافه الاسلامیه.
۶. ابن سعد، محمد (بی تا). الطبقات الکبری. بیروت: دارالصادر.
۷. ابن طاووس، علی بن موسی (۱۴۱۳ ه.ق). البقین باختصاص مولانا علی  بامرہ المؤمنین. محقق: انصاری، اسماعیل. قم: دارالکتب.
۸. ابن طاووس، علی بن موسی (۱۴۲۰ ه.ق). طرف من الانباء و المناقب. محقق: عطار، قیس. مشهد: انتشارات تاسوعا.
۹. ابن معین، الدوری (بی تا). تاریخ. تحقیق: عبدالله احمد حسن. بیروت: دارالقلم.
۱۰. ابن هشام، عبدالملک (۱۳۸۳). السیره النبویه. محقق: محمد محی الدین عبدالحمید. مصر: مکتبه محمد علی صبیح و اولاده.
۱۱. ابومخنف کوفی، لوط بن یحیی (۱۴۱۷ ه.ق). وقعه الطف. محقق: یوسفی غروی، محمد هادی. قم: جامعه مدرسین.
۱۲. ارلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱). کشف الغمه فی معرفه الائمه. محقق: رسولی محلاتی، سید هاشم. تبریز: انتشارات بنی هاشمی.
۱۳. اصفهانی، ابوالفرج (۱۳۸۵). مقاتل الطالبیین. نجف اشرف: منشورات المکتبه الحیدریه.
۱۴. بلخی، احمد بن سهل (۱۹۰۳). البدء و التاریخ. بی جا: قداغتنی بنشره و ترجمته من العربیه الی الفرنسویه کلمان هوار.
۱۵. حسکانی، عبیدالله بن عبدالله (۱۴۱۱ ه.ق). شواهد التنزیل لقواعد التفضیل. محقق: محمودی، محمد باقر. تهران: مجمع احیاء الثقافه الاسلامیه.
۱۶. حمیری، عبدالله بن جعفر (۱۴۱۳ ه.ق). قرب الاسناد. قم: مؤسسه آل البيت .
۱۷. خوارزمی، الموفق (۱۴۲۳ ه.ق). مقتل الحسین . قم: انوار الهدی.
۱۸. سعد عبدالسلام حبیب (۱۳۹۲). جعفر بن ابی طالب. نشریه منبر الاسلام، ۱، ۱۹۸-۱۹۹.
۱۹. طبرانی (۲۰۰۸). التفسیر الکبیر. اردن: دارالکتب الثقافی.
۲۰. طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳ ه.ق). الاحتجاج علی اهل اللجاج. محقق: خراسان، محمد باقر. مشهد: نشر مرتضی.
۲۱. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۹۰). اعلام الوری باعلام الهدی. تهران: اسلامیه.
۲۲. طبری، محمد بن جریر (بی تا). تاریخ الرسل و الامم و الملوک. بیروت: مؤسسه العلمی للمطبوعات.
۲۳. طبری آملی، محمد بن جریر بن رستم (۱۴۱۵ ه.ق). المسترشد. محقق: محمودی، احمد. قم: کوشانپور.
۲۴. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۱ ه.ق). کتاب الغیبه. محقق: تهرانی، عبدالله. و ناصح، علی احمد. قم: دارالمعارف الاسلامیه.

۲۵. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴ ه.ق). *الامالی*. مصحح: مؤسسه البعثه. قم: دارالثقافه.
۲۶. عبدالمقصود حبیب (۱۳۹۰). جعفر بن ابی طالب. نشریه منبر الاسلام، شماره ۱۲، ۱۷۲ - ۱۷۴.
۲۷. علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر (۱۹۸۲). *نهج الحق و کشف الصدق*. بیروت: دارالکتاب اللبنانی.
۲۸. عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰). *تفسیر العیاشی*. محقق: رسولی محلاتی، سید هاشم. تهران: المطبعه العلمیه.
۲۹. قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ ه.ق). *تفسیر القمی*. محقق: موسوی جزایری، طیب. قم: دارالکتاب.
۳۰. قندوزی، سلیمان بن ابراهیم (۱۴۱۶ ه.ق). *بینایع الموده لذوی القربی*. محقق: اشرف الحسینی، سید علی جمال. بی جا: دارالاسوه للطباعه و النشر.
۳۱. کوفی، فرات بن ابراهیم (۱۴۱۰ ه.ق). *تفسیر فرات الکوفی*. تهران: مؤسسه الطبع و النشر فی وزاره الارشاد الاسلامی.
۳۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ه.ق). *الکافی*. محقق: غفاری، علی اکبر، و آخوندی، محمد. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۳. لیثی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶). *عیون الحکم و المواعظ*. تحقیق: حسنی بیرجندی، حسین. قم: دارالحديث.
۳۴. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ه.ق). *بحار الانوار*. مصحح: جمعی از محققان. بیروت: داراحیاء التراث العربی.
۳۵. محمد صالح بطل (۱۳۹۵). بطل و معارک جعفر بن ابی طالب. نشریه منبر الاسلام، ۱، ۱۹۳ - ۱۹۴.
۳۶. محمد فتحی محمود (۱۳۸۲). دور الشباب فی الدعوه الاسلامیه، ذوالجناحین جعفر بن ابی طالب. نشریه منبر الاسلام، ۱، ۱۳۸ - ۱۴۱.
۳۷. مغربی، قاضی نعمان (۱۳۸۵). *دعائم الاسلام*. محقق: فیضی، آصف. قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام).
۳۸. مکی بن حموش (۱۴۲۹ ه.ق). *الهدیه الی بلوغ النهایه*. شارجه: جامعه الشارقه کلیه الدراسات العليا و البحث العلمی.
۳۹. منقری، ابن مزاحم (۱۳۸۲). *وقعه الصنفین*. تحقیق: عبدالسلام محمد هارون. قاهره: المؤسسه العربیه الحديثه للطبع والنشر والتوزیع.
۴۰. واقدی، محمد بن عمر (۱۴۰۵ ه.ق). *المغازی*. تحقیق: جونس، مارسدن. بی جا: نشر دانش اسلامی.
۴۱. یعقوب زاده، هادی، و صفری فروشانی، نعمت الله (۱۴۰۱). واکاوی جرایمی همتایی حمزه بن عبدالمطلب و جعفر بن ابی طالب در کلام اهل بیت (علیهم السلام). مجموعه آثار همایش بین المللی حضرت حمزه. قم: مجتمع آموزش عالی امام خمینی (علیه السلام).
۴۲. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب (بی تا). *تاریخ یعقوبی*. بیروت: دارالصادر.